

Koloniale roofkunst

NIEUWE REGELS

Musea willen ruimhartig roofkunst teruggeven

Door onze cultuurredactie

AMSTERDAM. Het Nationaal Museum van Wereldculturen (NMVW) heeft nieuwe spelregels opgesteld voor het teruggeven van koloniale roofkunst. De beoogde consequentie is een ruimhartige teruggave van objecten uit de rijkscollectie aan herkomstlanden. Het museum, in 2014 ontstaan door een fusie van het Tropenmuseum in Amsterdam, het Museum Volkenkunde in Leiden en het Afrika Museum in Nijmegen, beheert de nationale volkenkundige collectie en publiceert donderdagmorgen het nieuwe beleid.

Het museum wacht claims niet af en gaat ook zelf op zoek naar roofkunst in de collectie, zegt directeur Stijn Schoonderwoerd. „We weten dat een deel van onze collectie is verworven in de koloniale periode, een periode van grote machtsverschillen en onrecht.” Het museum is niet alleen bereid roofkunst te restitueren, maar ook objecten die voor het herkomstland van groot nationaal, cultureel of maatschappelijk belang zijn.

Het museum bezit 375.000 voorwerpen, waarvan sommige vier eeuwen oud zijn. Als de oorspronkelijke eigenaar onvrijwillig afstand heeft gedaan van een object, doet het er niet toe hoe lang geleden dat is gebeurd, zegt Schoonderwoerd. „Als we vandaag de dag op basis van internationale verdragen zeggen dat uit Syrië gestolen objecten niet in onze collectie thuishoren, waarom zou dat principe dan niet gelden voor objecten die honderd jaar geleden zijn geroofd?”

Het museum beoordeelt de claims en brengt daar, na toetsing door een commissie met externe deskundigen, advies over uit aan de minister van Cultuur. Omdat het rijksbeheerders zijn, beslist de minister uiteindelijk wat er moet gebeuren.

Bij teruggave stelt het museum geen eisen aan de wijze waarop de terugvragende partij het object beheert. „Dat is niet meer aan ons”, aldus Schoonderwoerd.

In de restitutieregels van het museum staat nadrukkelijk dat ze niet gelden voor andere nationale collecties. Schoonderwoerd verwacht dat zijn aanpak uiteindelijk voor de hele museumsector gaat gelden.

Schoonderwoerd is ook directeur van het Wereldmuseum in Rotterdam. Omdat de 85.000 collectiestukken van dat museum gemeenteeigendom zijn, heeft daar het college van B&W uiteindelijk het laatste woord bij claims.

INTERVIEW STIJN SCHOONDERWOERD MUSEUMDIRECTEUR

'Het gaat om de erkenning dat de kunst van hen is'

De rijkscollecties bevatten stukken die in feite koloniale roofkunst zijn. Het Museum van Wereldculturen nodigt herkomstlanden uit om collectiestukken te claimen.

Door onze redacteur
Arjen Ribbens

AMSTERDAM. Kijk eens naar al dat marmer en die prachtige lambriseringen, zegt Stijn Schoonderwoerd. De directeur van het Nationaal Museum van Wereldculturen zit in het directievertrek van het Tropenmuseum in Amsterdam, dat in 2014 fuseerde met de twee andere rijksmusea voor volkenkunde, het Museum Volkenkunde in Leiden en het

Afrika Museum in Nijmegen.

Het Tropenmuseum, zegt Schoonderwoerd, was oorspronkelijk de etalage van Nederland als koloniale grootmacht. Een uitstallende kast met exotische objecten uit de koloniën, de landen waar Nederland vond dat het goede werken aan het verrichten was.

De bevoogdende houding van weleer maakt nu eerder verlegen, zegt de directeur. „Over de volle breedte willen we nu ook de minder fraaie kanten van het koloniale verle-

den onder ogen zien.”

Het museum beseft dat een deel van de 375.000 objecten tellende rijkscollectie verworven is op een wijze die naar hedendaagse maatstaven onacceptabel is. Onder dwang verkocht, of simpelweg gestolen.

Met de richtlijn *Return of Cultural Objects: Principles and Process* wil het museum rekenschap afleggen over het verleden. Nazaten van de oorspronkelijke eigenaren kunnen museumbezittingen claimen. Het museum loopt met deze aanpak zowel nationaal als internationaal voorop.

Is die verlegenheid over de koloniale roofkunst van recente datum?

Stijn Schoonderwoerd: „De verlegenheid bij musea over de vroegere verzamelpraktijken bestaat al langer. De laatste jaren zie je wel een intensivering. Maatschappelijk wordt anders naar het koloniale verleden gekeken. De andere beweging is hierbinnen. Ons museum maakte lange tijd deel uit van een systeem waarin een rangorde van mensen bestond. Nu zie je een kanteling: we profileren ons als een museum dat kan verbinden. We benadrukken meer de overeenkomsten tussen verschillende culturen.”

De herkomstgeschiedenis van veel voorwerpen is onbekend en in de herkomstlanden zijn geen archieven. Hoe beoordeelt u claims?

„Dat is onze grootste uitdaging. De principes voor teruggave zijn helder, de herkomstgegevens vaak summier. Onze collectie is bovendien enorm. Waar begin je aan? Maar het feit dat het onderzoek zo lastig is, mag toch geen reden zijn om geen teruggavebeleid te for-



Advertentie

Hét keurmerk in de bouw



Bouw zeker met BouwGarant
www.bouwgarant.nl



FOTO'S MUSEUM VOLKENKUNDE LEIDEN

Twee van de 139 Benin-bronzen die bij een Britse strafexpeditie (1897) zijn meegenomen uit Benin en nu in de collectie van het Rijksmuseum voor Volkenkunde Leiden. Links: **een bronzen haan**. Rechts: **een bronzen luipaard**.

muleren. Ik verwacht op onderzoeksgebied, zowel forensisch als historisch, de komende jaren een flinke ontwikkeling. Nee, die zal niet altijd tot onomstotelijke bewijsvoeringen leiden. Maar net als bij de beoordeling van Joodse roofoorkunst willen we soepel zijn en voorbij de strikt juridische kaders gaan."

Komt een groot deel van de collectie nu onder een vergrootglas te liggen?

"Dat is onmogelijk te zeggen. Nigeria wil de Benin-bronzen terug [een collectie van 3.000 bronzen en messing beelden uit het voormalige koninkrijk Benin, die door het Britse leger in 1897 als oorlogsbuit werd meegenomen, en waarvan er 139 in Nederland zijn, red.]. Maar van veel andere herkomstlanden is niet duidelijk of ze iets terug willen hebben, en zo ja wat.

"Regelmatig wordt me gevraagd of ik niet bang ben dat met een nieuwe aanpak het hele museum leeg wordt geclaimd. Ik verwacht het niet. Het grootste deel van onze koloniale collectie komt uit Indonesië. Het Nationaal Museum in Jakarta heeft veel. Het zou zomaar kunnen dat ze van bepaalde objecten hier met een dubieus verleden zeggen: 'Dat hebben we al'."

Waarom hanteert u geen verjaringstermijn?

"Elke grens is arbitrair. Als erfgoedspecialisten vinden we het niet belangrijk wie het voor het zeggen heeft over een object. Ons perspectief is internationaal, de wereld is ons podium. Dat is ook de reden dat we openstaan voor de terugkeer van objecten die voor herkomstlanden grote culturele of maatschappelijke waarde hebben. Dus als

CV



Van ballet naar museum

Sinds 2014 is **Stijn Schoonderwoerd** directeur van het Nationaal Museum van Wereldculturen. Daarvoor was hij directeur van het Museum Volkenkunde in Leiden, en van Het Nationale Ballet en het Radio Filharmonisch Orkest. Hij studeerde economie.

een land of volk zich meldt voor een stuk waarvan ze zeggen 'Dat is onze Nachtwacht', dan willen we nadenken of het niet beter is om een object op een andere plek te tonen."

Als Nigeria morgen de 139 Benin-bronzen uit Leiden claimt, geven we ze dan terug?

"Dat zou goed kunnen. Als je principes opstelt, moet je er ook naar willen handelen. We zullen wel de afgesproken route volgen. Goed onderzoek doen, het advies voorleggen aan de toetsingscommissie, en dan moet de minister een besluit nemen."

Als de minister de teruggave blokkeert, heeft u valse verwachtingen gewekt.

"Het ministerie is volledig op de hoogte van onze aanpak. Maar de minister behoudt zich het recht voor om een eigen afweging te maken. Het zou wel jammer zijn als adviezen niet worden gevolgd, want dan valt de bodem wel een beetje uit de regeling. Overigens verwacht ik dat onze aanpak over een paar jaar kan bijdragen aan het ontstaan van nationaal beleid.

"Herkomstlanden zien objecten vaak als een culturele ambassadeur. Dat gold bijvoorbeeld ook voor die Benin-bronzen. Toen ze naar Europa kwamen, lieten ze zien dat er ook in het 'donkere, primitieve Afrika' een hoogstaande cultuur was. Die ambassadeursfunctie blijft nog steeds belangrijk. Wat dus ook zou kunnen, is dat wij het eigendom van bepaalde objecten overdragen en dat we ze hier in bruikleen blijven tonen. Het gaat vaak om de erkenning van het principe dat iets eigenlijk van hen is."

Roofkunst terug willen geven is mooi, maar begin dan ook met onderzoek

Museum Wereldculturen moet eigen verzamelgeschiedenis aandacht geven, vinden *Karel Weener* en *Tristan Mostert*.



p 27 juni 1930 schrijft de directeur van het Volkenkundig Museum in Leiden een brief aan zendeling Willem Steinhart op de Batoe-eilanden aan de

westkust van Sumatra: „Het Leidse Ethnografische museum bezit van de Batoe-eilanden slechts heel weinig voorwerpen”, schrijft hij. „Zou u kans zien - en ook tijd en lust hebben - om voor ons een collectie-tje bijeen te brengen?”

Een jaar later worden er enkele kisten Batoe-etnografica bij het museum in Leiden afgeleverd: „Pulau Tello, 1 mei 1931[...] Overeenkomstig uw verzoek [...] van harte hoop ik dat de gezonden voorwerpen in goede orde mogen aankomen [...] W.L. Steinhart, Zendeling - Leraar.” De voorwerpen worden in de inventaris bijgeschreven, zonder informatie over gebruik en verzamelgeschiedenis.

Twee Nederlandse musea kwamen recent in het nieuws met plannen rond teruggave van koloniaal roofgoed. Het Nationaal Museum voor Wereldculturen presenteerde richtlijnen waaraan eventuele claims moeten voldoen. Het Rijksmuseum deed een boekje open over hun voorbereidingen voor uitgebreid onderzoek naar ongeveer duizend objecten in de eigen collectie. De directeur en het hoofd geschiedenis van dit museum benadrukten dat dit een enorme klus is, die veel onderzoek en „een proactieve houding” vereist, ook voor het relatief kleine aantal objecten waarom het gaat.

Bij de richtlijnen van Wereldculturen werd echter minder goed duidelijk welke inspanningen het museum zelf ging leveren. Directeur Stijn Schoonderwoerd zei in NRC dat de goed bekende geschiedenis van Benin-bronzen, in de pers steeds als voorbeeld aangehaald, niet representatief is voor de vaak summier verzamelgegevens van de honderdduizenden objecten in Nederlandse volkenkundige collecties. Hij zei de ko-

mende jaren een flinke ontwikkeling te verwachten op onderzoeksgebied, maar zei niets over wat het museum zich hierbij concreet zelf voorstelt.

Het recente verleden stemt in dit opzicht niet hoopvol: sinds de verschillende ethnografische musea zijn gefuseerd tot het Museum voor Wereldculturen, is er vooralsnog weinig concrete aandacht geweest voor de eigen verzamelgeschiedenis. Dit is het museum niet volledig aan te rekenen: de volkenkundige musea kregen het tijdens de bezuinigingen van Rutte I relatief zwaar voor de kiezen, waardoor het ontbreekt aan mankracht en middelen voor dergelijk onderzoek.

Maar tegelijkertijd hebben ze voor verzamelgeschiedenis simpelweg beperkte belangstelling. We zien dit bijvoorbeeld aan de activiteiten van het aan het museum gerelateerde Research Center for Material Culture, dat, de naam ten spijt, niet in de eerste plaats collectie-onderzoek faciliteert, maar met name een taak voor zichzelf ziet op het gebied van vraagstukken rondom ras, gender en koloniaal denken. Hierbinnen is op macroniveau weliswaar oog voor de geschiedenis van het eigen instituut, maar dit blijft ons inziens abstract, en van weinig concrete museale betekenis, zolang dit geen beslag krijgt in gericht onderzoek naar de eigen verzamelgeschiedenissen, die voor het overgrote deel nog niet in kaart zijn gebracht. Goede sier maken

met een ruimhartig teruggavebeleid zonder concrete plannen voor gericht onderzoek komt ons daarom wat vrijblijvend over.

Voor een doordacht en verantwoord teruggavebeleid is zulk onderzoek onontbeerlijk - en ook goed mogelijk, zeker in dit digitale tijdperk. De collectie van Steinhart kan hier opnieuw als voorbeeld dienen. De geschiedenis ervan vinden we terug in plukjes correspondentie, verspreid over verschillende Nederlandse (privé-)archieven. De religie van de bevolking van de Batoe-eilanden draaide om de goede band met de overleden voorouders, die dagelijks werden vereerd. Zonder hun bescherming was de bevolking van deze eilanden overgeleverd aan kwade geesten en daarmee aan ziekte en dood. De zendingen bestempelden deze voorouderverering als afgoderij en eisten van iedere bekeerling dat deze zijn voorouderbeeldjes bij de zendeling inleverde.

Dit was voor de meeste Batoe-eilanders simpelweg geen optie en weinigen waren dan ook bereid zich te bekeren. Maar in mei 1926 stroomde de kerk plotseling vol en leverden vele mensen hun voorouderbeelden in bij Steinhart. Al gauw werd het de zendeling duidelijk waarom: eerder dat jaar was er een communistische opstand uitgebroken op de Batoe-eilanden. In mei arriveerden de eerste soldaten om deze opstand de kop in te drukken. De bevolking was doodsbang.

In een terugblik op deze periode schrijft Steinhart: „De tegenstelling van ‘communist’ werd ‘Christen’ en menig-een die nog nooit [...] in de kerk was geweest wilde door trouwe kerkgang de negatieve belijdenis afleggen niets met de communisten gemeen te hebben.” De objecten die Steinhart later aan het museum voor volkenkunde in Leiden zou sturen, werden verzameld gedurende deze periode.

Dit voorbeeld toont niet alleen aan hoe lastig vraagstukken rond onrechtmatige verwerving zijn en hoe wezenlijk het hiervoor is om onderzoek te doen; misschien minstens zo belangrijk is dat zulk onderzoek ook veel informatie over de geschiedenis en de cultuur van het gebied mee naar boven haalt. Zo kan het museum niet alleen verloren objecten, maar ook de daarmee samenhangende verloren geschiedenis teruggeven.

Wellicht moet het museum voor Wereldculturen in dit opzicht een voorbeeld nemen aan, verrassend genoeg, Steinhart zelf. Jaren later, nog steeds werkzaam op de Batoe-eilanden, kwam hij tot het inzicht dat hij, zijn goede bedoelingen en culturele interesse ten spijt, medeverantwoordelijk was geweest voor de vernietiging van de materiële cultuur van de eilandbewoners. Zijn schuldgevoel hierover zette hem aan om door middel van onderzoek ‘te redden wat nog over is’. Het zou de verantwoordelijke beleidsmakers sieren om een vergelijkbaar streven onderdeel te maken van het teruggavebeleid. Zo wordt dit niet alleen ruimhartig, maar ook betekenisvol.

Karel Weener is zelfstandig ethnohistorisch onderzoeker.

Tristan Mostert is promovendus aan de universiteit Leiden, en was verbonden aan verscheidene musea, waaronder het Rijksmuseum.



Offerrek uit de Batoe-archipel (Indonesië); het middelste 'voorouderbeeldje' is 44 cm hoog, collectie Museum Volkenkunde, Leiden